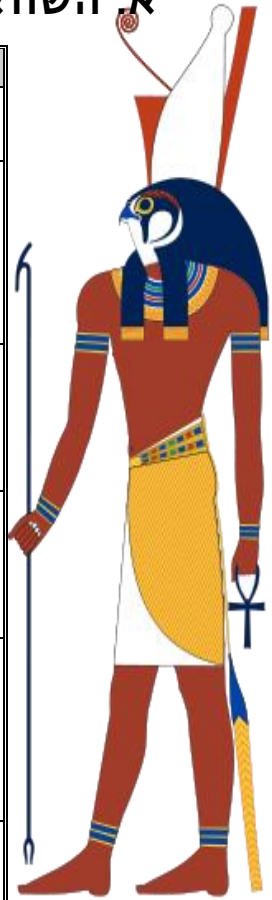

מסעו של מזמור מירושלים למצרים (תהלים כ')

ד"ר יושי פרג'ון yoshifa@gmail.com

א. השוואת מזמור כ' מתהלים והמזמור הפגאני ממצרים¹

מזמור כ'	תרגום לעברית	הנוסח הארמי המשוחזר
ב יענָךְ ה' בְּיוֹם צָרָה שְׁגַבְךָ שָׁם אֱלֹהֵי יַעֲקֹב:	יעננו חור ² בצרותינו ³ יעננו אדני ⁴ בצרותינו	יענן חר במצריין יענן אדני במצריין
ג יִשְׁלַח עֲזָרְךָ מִקֹּדֶשׁ וּמִצִּיּוֹן יִסְעָדְךָ: ד יִזְכֹּר כָּל-מִנְחֹתֶיךָ וְעוֹלֹתֶיךָ יִדְשֶׁנָּה סֵלָה:	הו קשת בשמים זהר שלח צירך ⁵ מן מקדש ארש ⁶ ומצפון ⁷ חור יסעדנו	הי קשת בשמין זהר שלח צירך מן אגר ארש ומן צפן חר יסעדן
ה יתן-לךְ כִּלְבָבְךָ וְכָל-עֲצָתְךָ יִמְלֵא: ו נִרְנָנָה בִישׁוּעָתְךָ וּבְשֵׁם אֱלֹהֵינוּ נִדְגַל	יתן לנו חור כבלבנו יתן לנו מר ⁸ כבלבנו כל עצתנו ⁹ חור ימלא	יתנן אלן חר כבלבן יתנן אלן מר כבלבן כל יעצת <נ> חר יהמלא
ז עֲתָה יִדְעֵתִי כִי הוֹשִׁיעַ ה' מְשִׁיחוֹ לְעֵנְהוּ מִשְׁמֵי קִדְשׁוֹ בְּגִבּוֹרוֹת יִשַׁע מְיִנוּ:	ימלא חור לא יחסר אדני כל משאלת לבנו	יהמלא חר ¹⁰ לא יחסר אדני כל משאל לבן
ח אֵלֶּה בָּרַכְבּ וְאֵלֶּה בְּסוֹסִים וְאֶנְחֲנוּ בְּשֵׁם-ה' אֱלֹהֵינוּ נִזְכָּר:	אֵלֶּה בַקֶּשֶׁת אֵלֶּה בַחֲנִית אבל(!?) אנחנו מר אלהינו חור יה אֵלֵנוּ עֲמֻנוּ ¹¹	אלה בקשת אלה בחנת ארי/ו אנחן מר אלהן חר יה אלן עימן
ט הִמָּה כָּרְעוּ וְנִפְּלוּ וְאֶנְחֲנוּ קִמְנוּ וְנִתְעוֹדֵד:		
י ה' הוֹשִׁיעָה הַמְּלֶכֶת לְעֵנְנוּ בְּיוֹם-קָרְאֵנוּ:	יעננו מחר ¹² אל בית אל בעל שמים, מר, יברך לחסידיך ברכתך סוף.	יענן מחר אל בית אל בעל שמין מר יברך לחסידיך ברכתך ספ

¹ מקור המזמור בעמודה 11 (או 12 ע"פ המספור ההולנדי) של פפירוס Amherst 63. הפפירוס כולל 23 עמודות, כתוב בשפה ארמית ובכתב מצרי-דמוטי. מקור הפפירוס אינו וודאי, ואף זמנו המשוער נע בין המאה הרביעית למאה השנייה לפנה"ס. פענוח חלקי וראשוני של הפפירוס נעשה ב1944, ופענוח מלא ודיון מאסיבי בו ובתכנוו התרחש רק כ-40 שנה מאוחר יותר.

² הורוס (הקרוי במצרית חור, שפירושו בז), הוא אחד האלים הראשיים במיתולוגיה המצרית. הוא מתואר כבנם של אוזיריס ואיזיס, כמי שנקם את מות אביו, ותפס בעקבות זאת את המלוכה על מצרים. משום כך, הורוס הוא שמעניק לפרעונים את השליטה על מצרים. הורוס נחשב אל שהצדק מנחה אותו, כבעל עין נץ (וממילא בעל כוח ראייה אין סופי), הוא מסמל את מצרים המאוחדת ואת השבת הסדר האלוהי הנכון.

³ אם השפה של המזמור היא ארמית, היה צפוי שנפגוש בצורה "במעריין", שהרי "ער" היא המקבילה הארמית ל"צר", והשווה למשל דניאל ד', טז.

⁴ יש המנקדים את הנו"ן בחיריק ויש המנקדים בקמץ. הקריאה "אדוני" סבירה יותר, מכיוון שהסימן המגדיר אלהות, אינו נסמך למילה זו. מכל מקום, התואר "אדני" לאל, אינה מוכרת משום מקום במזרח, מלבד בישראל.

⁵ אם השפה של המזמור היא ארמית, **דומני** שהיה צפוי שנפגוש בצורה "עירך", ולא "צירך", שהרי "עיריין" הם הצורה הארמית המקובלת ל"צירים" (=מלאכים), והשווה למשל דניאל ד', יד.

⁶ יש הסבורים כי הכוונה לעיר Arash שבגבול עילס-בבל, אשר תושביה הוגלו (כמסתבר) על ידי אשורבניפל יחד עם המורדים העילמיים לשומרון ולמצרים. זיהוי זה מתבסס בין השאר על עמודות x vii-xxii בהמשכו של הפפירוס, שיש בהן חיבור העוסק במרד של שמש-שמוכיין מבבל, נגד אחיו אשורבניפל מאשור באמצע המאה הז' לפה"ס.

⁷ הר צפון, ששימש כ"אולימפוס" של המיתולוגיה הכנענית, הוא מה שנקרא היום גיבל אל אקרע (ההר הקירח), השוכן בשפך נהר האורונטס, כ30 ק"מ מצפון לעיר אוגריה, ושיאו מגיע לגובה 1770 מ'.

⁸ זו צורה מקוצרת מן המילה הארמית "מרא", המשמשת כינוי לאלוהות ופירושה "אדון". שימו לב לחילופי השפות בין "אדני" (כנענית? עברית?) לבין "מר" (ארמית).

⁹ אם השפה של המזמור היא ארמית, היה צפוי שנפגוש בצורה "יעסתן" ולא "יעצתן", שהרי "עטא" (או "עטה") היא הצורה הארמית המקובלת (והשווה למשל דניאל ב', יד).

¹⁰ יש הסבורים כי הרצף "יהמלא חר חר יהמלא" נובע מטעות סופר.

¹¹ יש המתרגמים: "חור (!) – יהו, שורנו (!), עמנו".

¹² יש המתרגמים "מחור".

ב. עיון במזמור כ' בתהלים

מקום המזמור בתפילה

1. מדרש תהלים כ', ב:

אמר ר' שמעון בר אבא את מוצא שמונה עשרה מזמורים מראש תילים עד מזמור זה, ואשרי ולמה רגשו חד הוא, כנגד שמונה עשר ברכות שאדם מתפלל בכל יום, והן אומרים לו תתעני צלותך, כך אחר שמונה עשרה מזמורים אמרו לו לדוד יענך ה' ביום צרה, ואם תאמר תשעה עשר הן, אמור לו ותפלת החול תשע עשר ברכות הוויין עם מצמיח קרן ישועה.

נושא המזמור

2. הרב שלמה קרח (רב ואב"ד ב"ב), פירוש חיי ברכה, בני ברק תשס"ג:

יענך – תפילה על אדם כשר המביא מנחות ועולות לה' יתברך, שיהיה משגבו ועזרו מקדושת בית המקדש ומקדושת ארץ ישראל.

3. עמוס חכם, פירוש דעת מקרא לתהלים, כרך א', עמ' ק"ח:

כפי המבאר נאמר מזמור זה מעקרו כתפלה בעד מלך ישראל בזמן שבית המקדש היה קיים... אולם כבר בארנו כמה פעמים, שמזמורי תהלים נכתבו בלשון שמכשרתם להיות לתפלה לדורות לכלל ולפרט, בזמן שהקרבנות נוהגים ובזמן שאינם נוהגים, בזמן שיש מלך בישראל ובזמן שאין מלך. ... רמז לכך מצינו בדברי רש"י, שכתב בפרוש המלים 'מנחותיך ועלתך': הם התפלות שאתם מתפללים במלחמה. ומפני מה הצרך רש"י לפרש כך... אלא ודאי, כן רש"י להורותנו, באיזו כונה עלינו לומר את המזמור הזה בימינו, שהתפלות הן לנו תמורת הקרבנות. ולפי זה יש לומר, כי לצרך התפלה לדורות הלשון 'יענך ה'' היא ברכה שמברך ה' את כל ישראל ואת כל אחד מבני ישראל שיהיה עמו בעת צרתו. ... 'משוחו' האמור בפסוק ז נתן להתפרש על עם ישראל כָּלוּ, שכן משיח מעקרו פרושו: הנבחר לענין קדוש ונעלה. וכך נבחר עם ישראל כָּלוּ מבין כל העמים להיות לעם קדוש לה'. וכך ראוי לפרש בזמן הזה...

פירוש המזמור

4. רד"ק לפס' א:

למנצח מזמור לדוד – ל' לדוד פרשתיה: 'בעבור דוד', כמו "אמרי לי אחי הוא" (בראשית כ', יג), והמשורר היה אומר אותו בעבור דוד בצאתו למלחמה.

5. ר' מנחם המאירי לפס' א (תקליטור הכתר):

(א-ב) **למנצח מזמור לדוד יענך ה'** וגו'. זה המזמור חברו דוד, להיות הלויים אומרים אותו עליו בכל עת שיצא למלחמה.

6. דברים רבה ב', יא (על פס' ב):

יענך ה' ביום צרה מהו ביום צרה? אמר ריש לקיש למה הדבר דומה? לאשה שישבה על המשבר לילד והיתה מצטערת לילד אמרו מי שענה את אמן הוא יענה אותך. כך אמר דוד לישראל, מי שענה ליעקב הוא יענה אתכם. מה התפלל יעקב "ואעשה שם מזבח לאל העונה אותי ביום צרתי", אף אתה "יענך ה' ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב".

7. רד"ק לפס' ד:

יזכור – יריח, כמו "אזכרתה ליי" (ויקרא ו', ח). ... **ידשנה** – ישימה דשן, כלומר: שישלח אש לשרפה ויקבלנה ברצון.

8. רד"ק לפס' ה:

וכל עצתך ימלא – על דרך "כי בתחבולות תעשה לך מלחמה" (מש' כד, ו); "עצה וגבורה למלחמה" (מ"ב יח, כ).

9. ראב"ע לפס' ו:

נרננה – כל אחד מאנשי דוד יאמר לו כן, כי כ"ף בישועתך לניכחו.

10. רד"ק לפס' י:

ה' הושיעה – זהו שהיו צועקים במלחמה כמ"ש "ואנחנו בשם ה' אלקנו נזכיר", שהיו אומרים **ה' הושיעה, המלך יעננו ביום קוראינו**; ופירוש **המלך הא-ל** שהוא מלך העולם ובידו להושיענו.

11. עמוס חכם, פירוש דעת מקרא לתהלים, כרך א', עמ' ק"ח:

תבת 'המלך' שבפסוק י נתנת להמשך למעלה ולמטה. ויתכן שעל פי המשמעות המקורית של המזמור תבת 'המלך' ראויה להמשך למעלה, כלומר: העם מבקשים שה' יושיע את המלך. אלא שכבר שנים רבות שאבד מלך בשר ודם מישראל, ואין מלך לישראל, אלא מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא. ולפיכך נשתנתה משמעות הכתוב, ותבת 'המלך' נתפרשה ככנוי לה', וממילא נמשכה אל סוף הפסוק.

מבנה המזמור

12. <תפילה להצלחת המלך, לפני המלחמה, בבית המקדש: 33 מילים>

(ב) יַעֲנֵךְ ה' בְּיוֹם צָרָה
 יִשְׁגָּבֶךָ שֵׁם אֱלֹהֵי יַעֲקֹב:
 (ג) יִשְׁלַח עֲזָרְךָ מִקֹּדֶשׁ
 וּמִצִּיּוֹן יִסְעָדֶךָ:
 (ד) יִזְכֹּר כָּל מִנְחַתֶּךָ
 וְעוֹלֹתֶיךָ יִדְשָׁנָה סֶלָה:
 (ה) יִתֵּן לָךְ כָּל־כִּבְּרָךְ
 וְכָל עֲצָתֶךָ יִמְלֵא:
 (ו) נִרְנְנָה בִישׁוּעֶיךָ
 וּבְשֵׁם אֱ-לֹהֵינוּ נִדְגַל
 יִמְלֵא ה' כָּל מִשְׁאֲלוֹתֶיךָ:

<תפילה להצלחת העם והמלך, במהלך המלחמה, בשדה הקרב: 33 מילים>

(ז) עֲתָה יְדַעֲתִי
 כִּי הוֹשִׁיעַ ה' מְשִׁיחוֹ
 יַעֲנֵהוּ מִשְׁמֵי קֹדֶשׁ
 בְּגִבּוֹרוֹת יִשַׁע יָמֵינוּ:
 (ח) אֱלֹהֵי בָרְכָב וְאֱלֹהֵי בְּסוּסִים
 וְאַנְחֵנוּ בְּשֵׁם ה' אֱ-לֹהֵינוּ נִזְכִּיר:
 (ט) הִמָּה כָּרְעוּ וְנִפְּלוּ
 וְאַנְחֵנוּ קִמְנוּ וְנִתְעוֹדֵד:
 (י) ה' הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ
 יַעֲנֵנוּ בְּיוֹם קְרָאֵנוּ:

**ילקוט שמעוני תהלים
 רמז תרפ"א:**
 המזמור הזה ראשו
 בענייה וסופו בענייה:
 ראשו בענייה – "יענך
 ה' ביום צרה", וסופו
 בענייה – "ה' הושיעה
 המלך יעננו ביום
 קראנו".

13. השוואת שתי מחציותיו של המזמור

מקום הישועה: המקדש או השמים?	(ב) יַעֲנֵךְ ה' בְּיוֹם צָרָה יִשְׁגָּבֶךָ שֵׁם אֱלֹהֵי יַעֲקֹב: (ג) יִשְׁלַח עֲזָרְךָ מִקֹּדֶשׁ וּמִצִּיּוֹן יִסְעָדֶךָ:	(ז) עֲתָה יְדַעֲתִי כִּי הוֹשִׁיעַ ה' מְשִׁיחוֹ יַעֲנֵהוּ מִשְׁמֵי קֹדֶשׁ בְּגִבּוֹרוֹת יִשַׁע יָמֵינוּ:
הדרך להשגת הישועה: קורבנות או תפילה?	(ד) יִזְכֹּר כָּל מִנְחַתֶּךָ וְעוֹלֹתֶיךָ יִדְשָׁנָה סֶלָה:	(ח) אֱלֹהֵי בָרְכָב וְאֱלֹהֵי בְּסוּסִים וְאַנְחֵנוּ בְּשֵׁם ה' אֱ-לֹהֵינוּ נִזְכִּיר:
הישועה: איחול להצלחת התוכניות או מפלת האויב?	(ה) יִתֵּן לָךְ כָּל־כִּבְּרָךְ וְכָל עֲצָתֶךָ יִמְלֵא:	(ט) הִמָּה כָּרְעוּ וְנִפְּלוּ וְאַנְחֵנוּ קִמְנוּ וְנִתְעוֹדֵד:
מיהו הנושע: המלך או המלך והעם?	(ו) נִרְנְנָה בִישׁוּעֶיךָ וּבְשֵׁם אֱ-לֹהֵינוּ נִדְגַל יִמְלֵא ה' כָּל מִשְׁאֲלוֹתֶיךָ:	(י) ה' הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְּיוֹם קְרָאֵנוּ:

14. אליהו זוטא (איש שלום) פרשה כג ד"ה [דבר אחר] יענך:

יענך ה' ביום צרה, היה דוד יודע שעתיד בית המקדש להיות חרב וקרבנות בטלין בעונותיהן של ישראל והיה מצטער על ישראל ואמר, בשעה שהצרות באות על ישראל [מי מכפר עליהם, אמר לו הקב"ה, דוד אל תצטער שכבר גיליתי סדרי סליחה למשה ואמרת לי, בשעה שהצרות באות על ישראל] יעמדו לפני יחד באגודה [אחת] ויאמרו לפני סדרי סליחה ואני עונה אותם... שנאמר ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו.

15. מלים מנחות

השורש ענ"ה פותח את המזמור, נמצא במרכזו וחותם אותו. המזמור כולו הוא מזמור תפילה. השורש יש"ע נמצא במרכז המזמור שלוש פעמים (סוף מחצית א' ופעמים בתחילת מחצית ב') ובסופו. שם ה' בצורותיו השונות, מופיע במזמור 7 פעמים (5 פעמים בשם הויה ופעמים בשם אלקים).

המסר של המזמור

16. ברכות ל"ד ע"ב:

תנו רבנן: מעשה שחלה בנו של רבן גמליאל, שגר שני תלמידי חכמים אצל רבי חנינא בן דוסא לבקש עליו רחמים. כיון שראה אותם עלה לעלייה ובקש עליו רחמים. בירידתו, אמר להם: לכו - שחלצתו חמה. אמרו לו: וכי נביא אתה? אמר להן: לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי, אלא כך מקבלני: אם שגורה תפלתי בפי - יודע אני שהוא מקובל, ואם לאו - יודע אני שהוא מטורף. ישבו וכתבו וכווננו אותה שעה. וכשבאו אצל רבן גמליאל, אמר להן: העבודה! לא חסרתם ולא הותרתם, אלא כך היה מעשה, באותה שעה חלצתו חמה ושאל לנו מים לשתות.

ג. עיון במזמור האלילי

17. מבנה המזמור

- א. יעננו חור בצרותינו
- יעננו אדני בצרותינו
- ב. הו קשת בשמים זהר
- שלח צירך מן מקדש ארש
- ומצפון חור יסעדנו
- ג. יתן לנו חור כבלבנו
- יתן לנו מר כבלבנו
- כל עצתנו חור ימלא
- ג. ימלא חור לא יחסר אדני
- כל משאלת לבנו
- ב. אלה בקשת אלה בחנית
- אבל(?) אנחנו מר אלהינו חור
- יה אלנו עמנו
- א. יעננו מחר אל בית אל
- בעל שמים, מר, יברך
- לחסידיך ברכתך

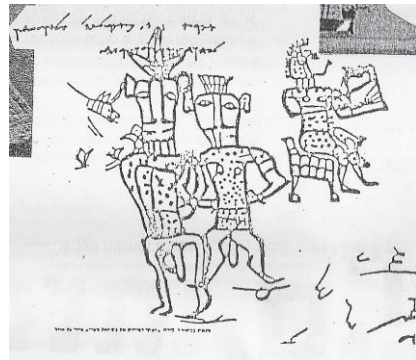
חלוקת המזמור ע"פ מספר המילים:
 30 מלים במחצית הראשונה; 31 מלים במחצית השניה.

מילים מנחות

השורש ענ"ה פותח וסוגר את המזמור, כראוי למזמור תפילה.
 6-7 הופעות של שם האליל חור (תלוי כיצד קוראים את "יעננו מחר").

אפיון מרכיביו של המזמור

האלים: חור – אל מצרי; מר – תואר כבוד ארמי; בעל שמים – אל כנעני; קשת בשמים - ?; אל בית אל – אל ישראלי; י-ה – שם אל ישראלי ויהודאי; אדני – תואר כבוד ישראלי ויהודאי.
מקומות הפולחן: ארש – גבול עילם-בבל? מצרים; צפון – כנען, אוגריט; בית אל – כנען? ישראל? מצרים?
שפת המזמור: כל הפפירוס כולו כתוב ארמית טובה, מלבד קטע זה, שנראה כטקסט עברי שעבר ארמיזציה שטחית (תוספת הצורן -ן לצורת הזכר ברבים וכו'). כמעט כל המילים יכולות להקרא ממש באותה משמעות בעברית, ואותיות השורש שלהן כתובות כמקובל בעברית.

ד. סממנים לסינקרטיזם בטקסטים ישראליים

18. כנתילת עג'רוד, סוף המאה ה'ט' ותחילת המאה ה'ח':

"אמר אן [ה] [ד]. אמר ליה ל'ניו וליועשה ונל'. ברכת אתכם ליהוה שמרון ולאשרתה."
 "אמר (?) אמרנו אמר לאדני השלם את: ברכתך ליהוה תמן ולאשרתה. יברך וישמרך ויהי עם אדני [עד עלם?]"

19. יב (אלפנטיני), מצרים, המאה החמישית:

קאולי 44 (ב' פורטן וע' ירדני, אוסף תעודות ארמיות ממצרים העתיקה ב', 1989, 146-147)	
הטקסט הארמי	תרגום עברי
מומ[אה זי] מנחס בר שלום בר הו[שעיה/דויה] ימא למשלם בר נתן בח[רם] אלהא במסגאד ובענתיהו	[ה]שבונ[עה אש]ר מנחס בן שלום הו[שעיה/דויה] נשבע למשלם בן נתן בח[רם] [ה]אל[ל] בבית הסגידה ובענתיהו
קאולי 22 (ב' פורטן וע' ירדני, אוסף תעודות ארמיות ממצרים העתיקה ג', 1993, 226-234)	
הטקסט הארמי	תרגום עברי
1. ב3 לפמנחתף שנת 5 זנה שמהת חילא יהודיא זי יתב 2. כספ ליהו אלהא לגבר כספ ש 2... 123. כספא זי קם יומא הו ביד 124. ידניה בר גמריה בירח פמנחתף 125. כספ כרשן 31 שקלן 8 126. בגו ליהו כ 12 ש 8 127. לאשמביתאל כרשן 7 128. לענתביתאל כספ כרשן	ב-3 לפמנחתף שנת 5 (=1/06/400 לפה"ס). זה שמות החיל היהודי שנתנו) כסף ליהו האל, לגבר גבר כסף (שקלים) 2... הכסף שעמד (ב)יום ההוא ביד ידניה בן גמריה, בחודש פמנחתף: כסף כרשים ¹³ 31, שקלים 8. בתוכם ליהו כ(רשים) 12, (שקלים) 8; לאשמביתאל – כרשים 7; לענתביתאל – כסף כרשים 12.
קלרמון-גאנו 70 (ב' פורטן וע' ירדני, אוסף תעודות ארמיות ממצרים העתיקה ד', 1999, עמ' 172)	
הטקסט הארמי	תרגום עברי
אל מרי מיכיה עבדך גדל שלם וחין שלחת לך ברכתך ליהו ולחנים כען שלחלי לבשא זי עליך ו"חטנה לשלמך שלחת ספרא	אל אדוני מיכיה (מ)עבדך גדל. (ברכות-)שלום וחיים שלחתי לך. ברכתך ליהו ולחנם. כעת, שלח לי (את) הלבוש שעליך ואיתפרהו. (לשאול) לשלומך שלחתי (את) המכתב.

ה. סיכום ומסקנות

20. מדרש תהלים (בובר) מזמור יח:

ר' יודן אומר בשם ר' יהודה, כל שאמר דוד בספרו, כנגדו וכנגד כל ישראל וכנגד כל העתים אמרו.

¹³ כרשן = 10 שקלים.